

בענין מניני המרפסות

נושא זה עדיין עומד על הפרק, אם ח"ו תתפרץ שוב המגיפה. והנה הונהג בתקופת ה"סגר" האחרונה בחלק גדול מהציבור לצרף עשרה למנין ע"י "רואים זה את זה" מבית לבית, ונהגו כן עפ"י מורי הלכה שליט"א המקילים בזה. גם אני הקטן הוריתי כן בתחילה לשואלים אותי, אבל שוב חזרתי בי לפקפק למעשה בקיום מנינים כאלו. ואף שאינני ראוי לחלוק על מורי ההלכה שהקילו בזה, אציג כאן מה שנלע"ד לאחר העיון, **מה היא הוראת המשנה ברורה**. והנה פנים חדשות באו לכאן, לא ראיתי כלל במו"מ בסוגיא זו שכתבו ת"ח שליט"א לעת הזאת, וגם בשיח תלמידי חכמים לא שמעתי זכר ממנו. על כן ראיתי נכון לפרסם את הדברים ברבים, "ישמע חכם ויוסף לקח".

קשיים בדברי המשנה ברורה ס"ק נז

נתחיל בהכרעותיו **לדינא של המשנה ברורה** הכתובות זו אחר זו בסמיכות, שלכאוי סותרות זו את זו במשקל המעשי האם מותר להקל לצרף מנין ע"י "רואים אלו את אלו" (א) "כל שהם בשני רשויות ואין רואין זה את זה אין מצטרפין ויש מחמירין אפילו ברואין" (סי' נה ס"ק מח) [הצגת השיטות כ"סתם ויש" והעיקר כדעת הסתם] דעת המחמירים מציין בשעה"צ שם (אות מח) "עי' שע"ת" [שם מובאת שמחמירים השכנה"ג (הגה' ב"י אות ו) והא"ר (ס"ק יב), והזרע אמת]. (ב) "לפ"ז פשוט... ומראה להם פניו מצטרף... ואעפ"כ יותר טוב אם נקל הוא לירד לבהכ"ג שירד" (ס"ק נב) [בשעה"צ שם אות נג מציין המחמירים המשכנ"י והגר"א]. (ג) "אבל אם מקצתן רואין אלו את אלו בכל גווי מצטרפי להדדי. ועיין לקמן בסעיף י"ח ס"ק נ"ז" (ס"ק נד). (ד) "ובמקום הדחק אפשר שיש להקל" (סי' נה ס"ק נז) [ובשעה"צ שם מציין לביה"ל ושם מציין דעת הגר"א שמחמיר].

וצ"ע, שההוראה האחרונה של המ"ב (ס"ק נז) "ובמקום הדחק אפשר שיש להקל" שונה מאד מהוראותיו הקודמות, שבשלושת ההוראות הראשונות מקיל המ"ב מן הסתם, ואינו מורה אלא דרך הנהגת חומרא בעלמא לא להסתמך על הצירוף ע"י "רואים". **וצ"ע**, מה שונה האופן המדובר בהוראה האחרונה, ששם אינו מורה אלא "אפשר" להקל, ואף "אפשר" זה לא נאמר אלא "במקום הדחק" דוקא.

עוד צ"ע בדברי המ"ב בס"ק נ"ז הנ"ל, בהצגתו את דעת המקילים **כדעת הפמ"ג**: "כתב הפמ"ג דההיא דסעיף י"ז וי"ח וי"ט מיירי בשאינן רואין זה את זה דברואין זה את זה אפילו בשני בתים ממש מצטרפין דומיא דזימון לקמן בס' קצ"ה ויש מחמירין אפילו ברואין ובמקום הדחק אפשר שיש להקל". ובשלושת ההוראות הראשונות דעת המקיל מובא כדעת "סתם" [שהוא עיקר]. ובייחוד צ"ע, שעיקר החידוש הנ"ל להעמיד את הסעיפים הנ"ל באינם רואים זה את זה, כבר כתב הפרי חדש (סעי' יג)¹, ואף הפמ"ג שם הביא כן בשמו של הפרי"ח². וצ"ע למה המ"ב ייחד שמו של הפמ"ג ולא הביא שזו גם דעת הפרי"ח.

ובעיקר צ"ע, שמעצמו הוסיף המ"ב מילה לתוך לשונו של הפמ"ג שמעתיק. בלשון הפמ"ג (א"א ס"ק יב) כתוב "דברואין אפילו בשני בתים מצטרפין כבסימן קצ"ה בזימון", והוסיף המ"ב המילה "ממש" בתוך לשונו: "דברואין זה את זה אפילו בשני בתים ממש מצטרפין דומיא דזימון לקמן בס' קצ"ה", ומשמע מלשונו שעל "בתים ממש" קאי "אפילו".

דעת הרשב"א והפרי"ח – שלא מועיל "רואים" אלא בין חדרים בבית דירה אחד

ואכן יש חילוק בין דברי הפרי"ח ובין דברי הפמ"ג. הפרי"ח כתב "כתב הרשב"א בתשובה [ח"א] סימן צ"ו דכל שרואין זה את זה אפילו הם בב' בתים מצטרפין דומיא דזימון דתנן [ברכות נ, א] שתי חבורות שהיו אוכלת בבית אחד בזמן שמקצתן רואין אלו את אלו הרי אלו מצטרפין. **בית היינו בירה** כדאיתא בירושלמי עד כאן... ונקיטנן כדברי הרשב"א בתשובה דכל שרואין זה את זה מצטרפין".

¹ ז"ל: "ודין ט' בגדולה ויחיד בקטנה [סעיף טז], ודין שליח צבור בקטנה וצבור בגדולה [סעיף יז] מיתוקמו דווקא כשאינן רואין, ואפילו הכי אי הוו בבית אחד מצטרפי, דאלו ברואין זה את זה בכל גוונא מיצטרפו. ומה שכתב המחבר דין י"ט שליח צבור בתיבה וט' בבית הכנסת מצטרפין מפני שהיא בטילה לגבי בית הכנסת, מיירי אפילו באינן רואין זה את זה, ולהכי צריכי טעמא דהיא בטילה."
²

תשובת הרשב"א הנ"ל הוא המקור להקל ב"רואים אלו את אלו" להצטרף לעשרה למנין בתפילה, כפי שמציינים גדולי הפוסקים האחרונים [המגן אברהם (סי' נה ס"ק יב-יד), והפר"ח (סעי' יג), והגר"א (סעי' יד וסעי' טו), המשנה ברורה (שעה"צ אות ג)]. וז"ל **תשובת הרשב"א** (שו"ת ח"א סי' צו), ז"ל: "עוד אני אומר שאפשר לומר שכל שרואין אלו את אלו כאילו הן בבית אחד דמי ומצטרפין ודומיא דזימון של ברכת המזון". [אע"פ שחלק זה של תשובת הרשב"א הושמט בבית יוסף שם, וכפי שדקדקו השכנה"ג והמחזיק ברכה, אכן דעת גדולי הפוסקים הנ"ל שכן דעת השו"ע³].

וכך מבאר הרשב"א (שם בתשובה): "דתנן 'שתי חבורות שהיו בבית אחד בזמן שמקצתן רואין אלו את אלו הרי אלו מצטרפין לזימון'. ולא תימא דוקא בבית ממש, דבית אחד היינו בירה אחת. וכמו שאמרו דקרו לבירה בית. וכן מבית לבית האמור בפסחים דהיינו מבירה לבירה אחרת. ומפנה לפנה ממקום אחד למקום אחר שבבירה דהיינו מאיגרא לארעא. ועוד דבירושלמי פירשו כן בביאור. דגרסינן התם רבי יונה ורבי אבא בר כהנא בשם רבי זעירא לשני בתים נצרכא. אמר רבי והן שנכנסו משעה ראשונה על מנת כן. אילין בית נשיא מה את עביד לון כבית אחד או כשני בתים? נימר אם היה דרכן לעבור אלו על אלו מזמנין ואם לאו אין מזמנין. רבי ברכיה מוקים לאמוריה על תרעא מציעאה דבי מדרשא והוה מזמין על אילין ועל אילין."

לדברי הרשב"א **מבוארת במשנה** (ברכות סוף פרק ז) "שתי חבורות שהיו אוכלות בבית אחד בזמן שמקצתן רואין אלו את אלו הרי אלו מצטרפים לזמון", שצריך איזה גדר **"בית אחד"** כדי לצרף ע"י "רואים", ובסוגיית הירושלמי שם אע"פ שמבואר שה"ה בשני בתים, מבאר הרשב"א שלא באו לעקור את המשנה ממשמעותה אלא לבאר פירוש "בית אחד" של המשנה דהיינו **"בירה אחת"**. ומציין הרשב"א לסוגיא אחרת ששם "בית" הכוונה ל"בירה", בית המחולק לחדרים, כפי שמבאר הרשב"א בסוגיא בפסחים (דף קא). [ביאור כזה בסוגיא שם כתב הביאור הלכה (סי' קעח סעי' ב ד"ה בבית אחד), ונראה שתשובת הרשב"א זו היא סייעתא גדולה למהלכו⁴].

והנה הרשב"א מוסיף לאחר כל ביאורו הנ"ל: **"ועוד דבירושלמי פירשו כן בביאור"**. לכאן כוונת הרשב"א היא לתחילת סוגיית הירושלמי "לשני בתים נצרכא", וצריך ליישב למה אין זה סותר למשנה שמפורש "שתי חבורות שהיו בבית אחד", וע"כ צ"ל שגדר "בית אחד" היינו "בירה" כנ"ל. אמנם צ"ב למה ממשיך הרשב"א להעתיק את כל סוגיית הירושלמי שם. **משמע בהדיא שמכל הסוגיא מבואר כן**, וכלשון הרשב"א "דבירושלמי פירשו כן בביאור". ונראה שדקדק כן הרשב"א מספקו של הירושלמי והכרעתו: "אילין בית נשיא מה את עביד לון, כבית אחד או כשני בתים. נימר אם היה דרכן לעבור אלו על אלו מזמנין ואם לאו אין מזמנין". מוכח מספק הירושלמי אודות בית הנשיא "כבית אחד או כשני בתים" שאין המכוון "לשני בתים נצרכא" שבית אחד לאו דוקא, שהרי דן הירושלמי בדן "בית הנשיא" אם נחשב כבית אחד או כשני בתים, מפורש שיש נפקא למינא לדינא ביניהם. והכרעת הירושלמי "אם היה דרכן לעבור אלו על אלו מזמנין ואם לאו אין מזמנין". מבואר שאין חדרים ואולמות נפרדים [כפי שרגיל להיות בבית הנשיא לצרכיו השונים ולצרכי הציבור] קובעים שם "שני בתים" כאשר "אם היה דרכן לעבור אלו על אלו", אבל "ואם לאו" לא מצטרפים ע"י רואים. גדר זה שפיר יש לבאר עפ"י הגדר "בירה אחת"⁵.

³ שפסק השולחן ערוך (סי' נה סעי' יד) "מי שעומד אחורי בהכ"נ וביניהם חלון אפילו גבוה כמה קומות אפילו אינו רחב ארבעה (טפחים) ומראה להם פניו ממש, מצטרף עמהם לעשרה", ומקורו רבינו האי גאון שהובא ב"י בשם האו"ח. נולד כדעת רבינו ירוחם שהצריך "כשראשו ורובו בחלון" דוקא. ודברי המקור חיים והח"א שמבארים את השו"ע שהכניס ראשו ורובו לפניו, צע"ג איך ניתן להעמיס כן בלשון השו"ע. אמנם טעמו של הרה"ג לא נתבאר אלא בדברי המ"א והגר"א, שבארוהו עפ"י תשובת הרשב"א הנ"ל.

⁴ הנה מקדים הפמ"ג שם (א"א ס"ק ד) יסוד הנידון - מהו פירוש "בית": "שם בית. פעם חדר, ופעם כולל הרבה חדרים בבית א", ודעת המ"א שם מפורשת ש"בית" בסוגיא שם היינו "חדר". אבל מעיר המ"ב (סי' כב): "ועיין מש"כ בבה"ל" בבית"ל שם (ד"ה בבית אחד) מעלה פירוש אחר: "והנה דין זה אף שהוא כתוב בכמה אחרונים קשה מאד להזהר בזה, וכמדומה שאין העולם נוהגין כן, וחפשי במקורי הדין ומצאתי שאין דין זה מבואר, דהמעין בפסחים קא בתור"ה אבל וברא"ש שם יראה דזהו רק לפי גירסתם דגרסי בגמרא גבי קידוש 'אבל במקום למקום וכו'' [ולדידהו דין קידוש במקום סעודה ושינוי מקום שוין] אבל אם נגרוס 'אבל מפנה לפנה לא', נהיה מוכרחים לומר דסובר הגמרא דמפנה לפינה ומחדר לחדר שוים אחרי שהם תחת גג אחד ... וא"כ כד מקילינן אח"כ במפנה לפינה לענין שינוי מקום נכלל בענין זה גם במחדר לחדר, דדוקא במבית לבית [ופירוש "בית" היינו ה"בירה" הכוללת את כל החדרים] מקרי שינוי לענין שינוי מקום וכלישנא דגמ' שם."

⁵ ומשמע קצת מהרשב"א שמעתיק אף סיום סוגיית הירושלמי, שגם שם מתבאר כדבריו: "רבי ברכיה מוקים לאמוריה על תרעא מציעאה דבי מדרשא והוה מזמין על אילין ועל אילין". ואכן אי"ש לפי ביאור המ"א (סי' קעח ס"ק ג) שדין הירושלמי הנ"ל

ואכן פסקי השו"ע ודברי הפוסקים האחרונים המקילים ב"רואים אלו את אלו", כולם [חוץ מהפמ"ג] מדברים על **מתחם אחד** שניתן להגדירו כ"בירה אחת", מתחם בית הכנסת שכולל "עזרה", עזרת נשים, גגות ועליות שמחוץ לחלון, בתוך המתחם. וכן האופנים המוזכרים ב"מחזיק ברכה" (סי' נה אות ח') "ואראנד" אדו שלמטה בחצר חברת ת"ת ומתפללים שם ויש למעלה ה' ולמטה ה' אינם מצטרפין הרב שיירי כנה"ג... וכן עמא דבר", (שם אות יא) "בלאזאריטו (כעין בית חולים, אלא שרק מבודדים ולא מרפאים) שנוהגים בערים האל אם יש ב' כתות שם שאינם יכולים ליגע זה בזה ויש ששה בבית א' וד' בבית אחר והם חלוקים במספרם כמשפט". הכל מדובר במתחם אחד כנ"ל. **אבל בשתי דירות נפרדות, היינו בגדר "שתי בירות"** אף ששתי הדירות בבנין אחד [כך קבלתי ממרן מו"ר זצ"ל לענין גדרי הפסק בסעודה (עי' ביה"ל שהובא בהערה) והוא לכאורה פשוט ולא שמעתי מי שיחלוק בזה], ולא ניתן להקל ב"רואים אלו את אלו".

דעת הראשונים שאפילו בין שתי דירות מועיל "רואים" לצרף לזימון

אמנם **בחידושי** על הגמרא, נוקט הרשב"א ביאור שונה לגמרי במשנה ובירושלמי ממה שכתב בתשובתו [ואין זו פלא, תופעה זו שכיחה ברשב"א ובשאר ראשונים, שפעם למדו כך ופעם למדו כך. כך דרכה של תורה]. וז"ל הרשב"א בחידושי (ברכות נ:): "הא דקתני שתי חבורות שהיו אוכלות בבית אחד בזמן שמקצתן רואין אלו את אלו הרי אלו מצטרפין לזימון, אורחא דמלתא נקט, ומיהו לאו דוקא בבית אחד דהוא הדין לשני בתים, וכדגרסינן עלה בירושלמי לא סוף דבר בית אחד אלא אפי' שני בתים". הרשב"א בחידושי כותב גדרים ברורים "לאו דוקא... דהוא הדין לשני בתים", והרשב"א בתשובתו כותב דברים ברורים אחרים ש"בית אחד" בדווקא אלא שפירושו "בירה". ואף נחלקים חידושי הרשב"א ותשובת הרשב"א מה **היא גירסא הנכונה בירושלמי**. בתשובתו נוקט "דגרסינן התם רבי יונה ורבי אבא בר כהנא בשם רבי זעירא לשני בתים נצרכא" [וכן נוסחת ספרי ירושלמי שלנו], ובחידושי נוקט הרשב"א "כדגרסינן עלה בירושלמי לא סוף דבר בית אחד אלא אפי' שני בתים".

הבית יוסף בהלכות זימון (סי' קצה) מביא את דעת הרשב"א בחידושי דוקא, וכן מביא את **דעת הרא"ש** כן: ז"ל הב"י: "לא מיבעיא שתי חבורות שאכלו בבית אחד אלא אפילו בשני בתים שאין רואים אלו את אלו השמש מצרפן... דאורחא דמילתא נקט מתניתין שתי חבורות שאוכלות בבית אחד והוא הדין בשני בתים", עיי"ש. [ודעת הרא"ש כאן הוא העיקר אצל הב"י עפ"י הכלל שקבע בהקדמתו להכריע הלכה עפ"י דעת הרי"ף, הרמב"ם והרא"ש, וכאן לא ראה דעה ברורה ברי"ף וברמב"ם].

וצ"ע לכאורה על שיטה זו, מסוגיית הירושלמי הנ"ל, שהרי **מפורש בירושלמי שיש נפקא מינא לדינא בין בית אחד ובין שני בתים**: "אילין בית נשיא מה את עביד לון כבית אחד או כשני בתים". הרשב"א בתשובה מבאר שהיינו החילוק בין "בירה אחת" ל"שתי בירות". וצ"ב כיצד מבאר הרא"ש את נידון הירושלמי. עי' בית יוסף (סוף סי' קצה) "אפשר שמה שכתב רבינו וכגון שנכנסו מתחלה על דעת להצטרף יחד לא קאי אלא לצירוף שני בתים על ידי ראייה או על ידי צירוף שמש דשתי חבורות בבית אחד אף ע"פ שלא נכנסו מתחלה על דעת להצטרף יחד מצטרפין וכן נראה מפשט הירושלמי". [ובזה נוטה הב"י מדעת ח"י הרשב"א שהביא שם בתחילה, ובוודאי לא היה נוקט כן ללא הכרח גמור. ונראה שההכרח שדחק את הב"י לכך הוא הקושיה הנ"ל מסוגיית הירושלמי]. ועי' דרכי משה שם שמביא שכן מפורש באור זרוע בביאור הירושלמי, בחילוק בין בית אחד לשני בתים, שלא נאמר הדין של "רואים אלו את אלו" לצרף חבורות בשני בתים, אלא בתנאי "שנכנסו מתחלה על דעת להצטרף יחד". מבואר שהצירוף בין החבורות בשני בתים שונה מצירופם בבית אחד, שבשני בתים נצרך שתהיה **סעודה משותפת** שנכנסו על דעת סעודה משותפת זו, כדי שיחשבו כמחוברים יחד.

עכ"פ דעת הבית יוסף והשו"ע בהלכות זימון מפורשת שלא כדרך תשובת הרשב"א הנ"ל, ולפי הכרעתו שם, אף בין שתי בירות יש צירוף "רואים אלו את אלו". ומובן למה הבית יוסף בסי' נה השמיט את חלק זה של תשובת הרשב"א [והעיר עליו בזה השכנה"ג].

הוא מטעם "רואים אלו את אלו". אם כן מבואר שחדרים השונים שבבית המדרש כולם בכלל "בית אחד" שהוא התנאי המפורש במשנה לדין "רואים אלו את אלו". כן נראה כוונת הרשב"א.

דעת הפמ"ג – שגם בתפילה מועיל "רואים" אפילו בין "שני בתים ממש"

כאמור, מוסיף המ"ב ללשון הפמ"ג "אפילו שני בתים ממש" מצטרפים לענין תפילה, להראות את החידוש בשיטת הפמ"ג. מנין למ"ב שזו דעת הפמ"ג – ברור, שכתב שם הפמ"ג בקיצור לשונו: "שכל שרואין אלו את אלו מצטרפין אף בשני בתים, כבסימן קצ"ה בזימון". וכאמור, בהלכות זימון במפורש קיי"ל בשו"ע ורמ"א שמצטרפים ע"י רואים אפילו שני בתים ממש.

אמנם דעת הפר"ח מבוארת שאין מקילים לצרף לתפילה ע"י "רואים אלו את אלו" אלא שני חדרים ב"בירה אחת", ולא שתי בירות שונות, וכדברי הרשב"א בתשובתו. ואע"פ שבהלכות זימון קיי"ל שמצטרפים אפילו שתי בירות, וכדעת הרא"ש, לא מצינו בדעת הרא"ש שיש צירוף גם לענין תפילה. לא מצינו דיעה ש"רואים אלו את אלו" מצרף אף לענין תפילה אלא בדעת הרשב"א בתשובה, ודעתו שאינו מועיל לצרף בין שתי בירות.

יתירה מזו, כשנתבונן בגדרים, לכאורה לא יתכן לצרף את שתי השיטות הנ"ל לקולא [שיטת הרא"ש המקיל בזימון ב"רואים" אף בשני בתים ממש, ושיטת תשובת הרשב"א שמדמה גדר צירוף בתפילה מגדרי צירוף בזימון], שהרי מפורש בירושלמי שיש נפקא מינא בין בית אחד ובין שני בתים. והבית יוסף כנראה הוכרח לפרש את הירושלמי עפ"י הרא"ש בחילוק בין בית אחד לשני בתים, שלא נאמר הדין של "רואים אלו את אלו" לצרף חבורות בשני בתים, שהוא בתנאי "שנכנסו מתחלה על דעת להצטרף יחד", שאינו נצרך אלא בשני בתים. ובטעם הגדר צ"ל: שהצירוף בין החבורות בשני בתים שונה מצירופם בבית אחד, שבשני בתים נצרך שתהיה סעודה משותפת שנכנסו על דעת סעודה משותפת זו, כדי שיחשבו כמחוברים יחד אפילו בשני בתים ממש. ואשר על כן, לענין צירוף לתפילה בשני בתים, לא שייך גדר זה לצרף שני בתים ממש ע"י "רואים אלו את אלו". [ולפי זה, יל"ע קצת בדעת הפר"ח, כיצד נוהגים בזימון כדעת הרא"ש, ובתפילה כדעת הרשב"א. אמנם מצינו כה"ג, בפרט כשאין הסתירה בעצם ההנהגות אלא העולה מחשבון לימוד הסוגיא.]

ואכן צ"ע לכאורה על הפמ"ג, כיצד מקיל אף ב"שני בתים ממש" גם לענין תפילה, כיצד משלב יחד את שתי הקולות? כיצד ניתן לקיים בתפילה "שנכנסו מתחלה על דעת להצטרף יחד" כדי לצרף שני בתים ממש כמו בזימון?!⁶

ואולי י"ל כדי ליישב את דעת הפמ"ג, שגדר "שנכנסו מתחלה על דעת להצטרף יחד" הנצרך כדי לחבר שני בתים לענין זימון, אין זו סיבה חיובית שמחמתה דנים את שתי החבורות כמצורפות. אלא סיבה לסלק את ההוכחה מן הסתם שהן שתי חבורות נפרדות, מחמת שאוכלים בשני בתים נפרדים. אבל כשדעתם מפורשת שבאו כדי להתחבר יחד, אין דנים אותם עפ"י הנראה מן הסתם. אבל לענין צירוף בתפילה שאין דרך בני אדם להתחבר כאחד כמו בסעודה, אין שום הוכחה שדעתם להיות נפרדים ממה שמתפללים בשני בתים שונים. וצ"ע.

⁶ ונוטה לומר שזו כוונת הגר"א, שאע"פ שהוא מבאר (בסעי' יד) את דעת השו"ע שסובר כתשובת הרשב"א, לדינא דוחה הגר"א (בסעי' יט): "ועוד כיון שרואין מצטרפין אפי' בב' בתים כמ"ש בירושלמי לענין בהמ"ז וכנ"ל סעיף י"ד רשב"א שם אבל יש לדחות כל הראיות", ולא מבאר הגר"א מאיזה טעם דוחה את הראייה מהירושלמי. וי"ל כנ"ל, שלדעתו [כן דעת ביאור הגר"א בס"י קצה] אין חיבור "רואים אלו את אלו" בשני בתים אלא "שנכנסו מתחלה על דעת להצטרף יחד" כנ"ל, ואין גדר חיבור זה שייך לענין תפילה. ומדוקדק כן במשנה ברורה, שבדחיית דעת הפמ"ג הנ"ל המקיל ב"רואים" אפילו בשני בתים ממש, אין המ"ב מציין אלא דעת הגר"א בלבד כדי לדחותו, ואינו מציין שם את כל האחרונים שהביא לעיל. ולפי הנ"ל א"ש, שהאחרונים הנ"ל חלקו על עיקר קולא של "רואים אלו את אלו" בתפילה, וכן בארו בכוונת השו"ע שאינו מקיל בזה, ובזה הכרעת המ"ב בכוונת השו"ע ועיקר הדין לדינא להקל, וסברת השו"ע כהרשב"א [כמבואר במ"א, פר"ח והגר"א]. אבל בענין חידוש של הפמ"ג, שמועיל "רואים אלו את אלו" אף לפי הגדרים המבוארים בשו"ע ס"י קצה [שני בתים ממש], על נקודה זו לא מצא המ"ב טענה אצל האחרונים הנ"ל, ולכן ציין להגר"א "אבל יש לדחות כל הראיות", שהיתה לו דחיה שאין ראייה מהירושלמי לענין תפילה. [נשאר האחרונים שהזכיר בלא"ה חולקים על עיקר יסוד "רואים"]. ולפי ביאורינו הנ"ל בכוונת הגר"א בדחיתו, הוא לפי הביאור בירושלמי שהחילוק בין בית אחד ובין שני בתים הוא "שנכנסו מתחלה על דעת להצטרף יחד", וכמבואר, ומזה נדחה ראיית הרשב"א לדמות זימון לתפילה. ועדיין צ"ע למה לא ציין המ"ב לדעת הפר"ח, וכפי שהובא למעלה.

הכרעת המ"ב לדינא

א) על הוראת השו"ע סעי' יט "ש"צ בתיבה ותשעה בבהכ"נ מצטרפין אע"פ שהיא גבוהה י' ורחבה ד' ויש לה מחיצות גבוהות י', מפני שהיא בטלה לגבי בהכ"נ. ויש מי שכתב דהני מילי כשאין המחיצות מגיעות לתקרת הגג", לא מובאת שום הסתייגות כלל בס' משנה ברורה. ואכן יש הרבה טעמים להקל בזה ללא טעם "רואים אלו את אלו", וכפי שהובאו בבית יוסף [והב"י בכלל לא הביא את טעם משום "רואים"]. אמנם בביאור הלכה שם "דיש לדחות כל הראיות שהובא בב"י", אבל לא מורה הביה"ל להחמיר לכתחילה כן. ולכאוי אין כאן אלא גדר 'המחמיר יש לו על מי לסמוך'.

ואלו טעמי הבית יוסף להקל בדין זה: "נראה שהיא בטילה לגבי בית הכנסת שאינה אלא כמו תשמיש בית הכנסת... שאע"פ שהיא גבוה עשרה ורחבה ד' ויש לה מחיצות גבוהות אינה עומדת לתשמיש בפני עצמה אלא לתשמיש בית הכנסת... וסמ"ק כתב... יש לסמוך לענין השלמת עשרה לתפלה דלא הוי הפסקה אותן מחיצות העומדות סביב סביב לבימה שקורין אולמבר"א וכן באותם המחיצות העומדות מימין ושמאל לתיבה אע"פ שהן גבוהות עשרה כיון שאינן מגיעות לתקרת הגג מותרות".

אם כן, כאשר מתפלל כל הציבור בחדר מדרגות של בנין, או כולם ברחוב ובמדרגה, ומחלק ביניהם צורת הפתח, לכאוי הוא בגדר הנ"ל. ונראה דעת המ"ב ששפיר דמי. והרוצה להחמיר, יחמיר לעצמו אם יכול, ולא יעיר לאחרים.

ב) באופן שאין הטעמים הנ"ל לצרף, ששני השטחים המובדלים במחיצה עומד מחולקים בתשמישם, אבל הכל במתחם אחד ו"רואים אלו את אלו", הכרעת המ"ב שהדעה העיקרית לדינא הוא שמצטרפים, אמנם ראוי לכתחילה להחמיר, וכלשון המ"ב (ס"ק נב): "יותר טוב אם נקל הוא לירד לבהכ"נ שירד".

ג) באופן ש"רואים אלו את אלו" אבל עומדים האנשים "בשני בתים ממש" [ולכאוי ה"ה בעומדים שני חצרות בבעלות נפרדת המחולקים זה מזה], הכרעת המשנה (ס"ק נז) לדינא: "ובמקום הדחק אפשר שיש להקל". משמע שנסתפק לדינא אף בשעת הדחק.⁷

צ"ע כיצד לקיים את ההוראה זו, כיצד שייך לקיים מנין בפסיקת ספק ["אפשר"]. לענין חזרת הש"ץ שמעתי עצות: או שיכוון הש"ץ מספק לתפילת נדבה [ביום חול]. או שלא יתפלל בלחש, ותפילתו תהיה חזרת הש"ץ. [ועצה השניה לכאוי עדיפה אף ביום חול, שהרי קשה מאד לכוון כראוי כפי שנצרך בתפילת נדבה]. "קדיש" ו"קדושה" - מותר לומר בספק, כמבואר בביה"ל (סי' נה סעי' ו ד"ה או שהוא יש). אבל "ברכו", צ"ע בין בקריאת "ברכו" ובין בענייה "ביהל"ו" אם מותר בספק.⁸ ובוודאי בברכות התורה והברכה של ברכת כהנים יש חשש ברכה לבטלה. לקרא בתורה ללא ברכה גם אסור כפי שהוכיח ב"תורת רפאלי" (סי' א), וגם לברך ברכת כהנים ללא ברכה לכאוי גם כן אסור, כמבואר במשנה "ערום לא יתרום" [שם מחויב ברכה, אסור לעשות מצוה ללא ברכתה]. [ואני הצעתי לכהן שלא יטול ידיו וממילא אינו מתחייב בברכת כהנים בקריאת "כהנים", ועדיף להתרחק לא לשמוע קריאת "כהנים"]. וצ"ע.

⁷ ואע"פ שכתב בביה"ל בענין אחר (סי' נה סעי' ח ד"ה הוא כשוחט): "דלפי דעת הרמ"א לעיל... דיש לסמוך על המקילין... והטעם כדי שלא ישארו ישראל בלי ברכו וקדושה", ומטעם זה לכאוי יש להקל בנידון שלנו, מיהו חזינן שיקול דעתו של המ"ב בנידון שלנו - שאף בשעת הדחק וידיעת היסוד הנ"ל, לא הכריע המ"ב אלא "אפשר".

⁸ ילי"ע מה עולה מדברי המ"ב (סי' קלה ס"ק כא) שכתב אם אמר ברכו לפני ברכות התורה ולא ברך ברכת התורה: "לא הוי התחלה - דאין זה לבטלה דהרי ענו הקהל ביהל"ו [הגר"א]". שמצד אחד מבואר ששייך בזה לבטלה, אבל מאידך גיסא מבואר שהאומר "ברכו" ללא קיום חובה וענו ביהל"ו לא הויא לבטלה.

אמנם מגדר המבואר בחוות דעת מוכח לכאוי שגם הקריאה של "ברכו" וגם הענייה "ביהל"ו" יש בהן אזכרת שם ה' לבטלה, כאשר מכוון לצאת ידי חובה. וז"ל החו"ד (בית הספק דיני ספק ספיקא): "וכן הוא בכל הברכות, דאדעתא דנדבה מותר לברך ולהודות אפילו בהזכרת שמו יתברך, כמו שמותר ב"ח ברכות להתפלל בתורת נדבה, ואדעתא דחוב אסור אפילו בלא הזכרת שמו, דהא אם בירך על הפת בריך רחמנא מלכא דעלמא וכו' יצא, ובספק אסור לברך אפילו בכהאי גוונא. ומטעם זה נראה לי לדון זכות על האומרים במעמדות ובקשות ברוך אתה ה', דדוקא דרך חוב אסור, דהא חזינן דהרבה פיוטים וזמירות נתיסדו ונתקנו בלשון ברכה והודאה בהזכרת שמו, ומה הפרש יש בין ברוך ה' ובין ברוך אתה ה'".

כן נראה לבאר הכרעת המ"ב לדינא. ואע"פ שמצינו דעות נוספות באחרונים [בדרך אחרת, סברת המהריק"ש והמחזיק ברכה⁹], הלא גם המ"ב ראה דעות אלו, והכריע איך שהכריע. אמנם לא ראה המ"ב את דברי הראב"ה, שמשמע קצת לכאוי כדעת הפמ"ג¹⁰. וצ"ע אם ניתן לומר שהיה משנה את הכרעתו לדינא אילו היה רואה דברי הראב"ה.

יש לציין שאותם המורים להקל לצרף במניני המרפסות, נחלקו ביניהם אם לצרף אף כאשר רחוב או שביל מפריד בין הבתים, ע"י שו"ע סי' קצה. ובדברי הפמ"ג הנ"ל (א"א סי"ק יב) שהוא המקור להקל בעיקר צירוף בתים ממש (ע"י למעלה), ועל דעתו סומכים המקילים, שם מפורש "וכן מה שכתוב שם רשות הרבים מפסקת אין מצטרף, הוא הדין כאן". וצ"ע לכאוי על המורים להקל אף משני צדי הרחוב, איך ניתן להורות להקל אף יותר ממה שהקיל הפמ"ג.

אשמח לקבל הערות¹¹.

אריאל בוקוולד

⁹ בהערות המהריק"ש על השו"ע (סי' נה סעי' יד) "מי שעומד אחורי בהכ"נ וביניהם חלון... אפילו אינו רחב ארבעה (טפחים) ומראה להם פניו משם, מצטרף עמהם לעשרה", מבאר המהריק"ש (ערך לחם): "ואפשר דלא דמי עומד מן האגף ולחוץ דהתם יכול ליכנס בלי טורח ולא נכנס" [בדרך אחת, ובדרך שניה נדחק המהריק"ש לבאר בשו"ע שהכניס את ראשו לפניו]. מבוארת סברתו ש"רואים אלו את אלו" לא מצרף כאשר ההימנעות מלהיכנס לבית אחד מראה שאינם חבורה אחת. מביא המחזיק ברכה (סי' נה אות י) את סברת המהריק"ש הנ"ל, ובכך מבאר סברא לצירוף ברואין מהחצר התחתונה "דהוא טורח קצת ומשתדלים להראות פניהם נראה דמצטרפין דהו"ל כמראה פניו מן החלון". וכן ממשיך החיד"א (שם) לבאר בדין ה"לאזאריטו" הנ"ל: "ובכי האי גונא דאינם יכולים להיות ביחד מטעם המלך ושרי המדינות וכבר השתדלו אלו ה' לבא נגד הפתח ומראים להם פניה' הו"ל כמראה פניו דרך חלון דמצטרף והכא נמי דכוותא וכל שכן הוא כי לא אפשר בשום פנים להיות יחד ולא קרב זה אל זה". אכן סברת המהריק"ש מחודשת מאד, ומשמע מלשון החיד"א שלפי דרך זו לא סגי ברואים מקצתם את מקצתם, אלא כל המצטרפים בעינן "משתדלים להראות פניהם".

¹⁰ הראב"ה (ברכות סי' לד): "ובהלכות גדולות כתוב לאו דוקא בבית אחד. והכי נמי איתא כדבריהם (דגרסי') בירושלמי, [דגרסינן] על הך משנה ר' זעירא אמר לשני בתים נצרכא א"ר יונה והוא שנכנסו משעה ראשונה על מנת כן אילין דבית נשיאי מה איתעביד לון בבית אחד או בשני בתים נאמר אם היה דעתן לעבור אלו על אלו מזמנין ואם לאו אין מזמנין... וכמו דשרי הכא לצירוף כך הדין נמי אם שלח ציבור עומד לבדו והצבור עומדין לבדן, דבעינן שיעמדו יחדיו, דאם רואים זה את זה הרי הם [כבבית אחד]. ולכן הורגלו שהשליח צבור לבדו עומד על המגדל ואומר קדיש אחר קריאת התורה, ואף על פי שמקצת מחיצות והפתחים שיש להם צורת הפתחים נידונים כמחיצה, כדמוכח בפרק קמא דעירובין, ואף על פי שאין עשרה על המגדל, אומר קדיש ועונים אחריו, כיון שרואים זה את זה. וכן היושבים חוץ לבית הכנסת עונים, ובלבד שיהיו רואים זה את זה, ואפי' אין להם מנין מבחוץ."

¹¹ כתובת: רח' אמרי חיים 5 ב"ב, פקס 15336771727, eabuckwold@gmail.com